

ПРЕНОШЕЊЕ ХРИШЋАНСКЕ ПОРУКЕ КРОЗ БУДИСТИЧКУ НАРАТИВНУ ФОРМУ – ЕНДО ШУСАКУ И ТАЈНА СТРАДАЊА

Сажетак: У литерарном стваралаштву, Ендо Шусаку представља једног од најплоднијих писаца 20. века. Његова дела садрже разне теме: страдање људског рода, културолошке разлике Запада и Истока, моралне дилеме и слабости појединаца, и др. Будући да је био католик и Јапанац, користио је источњачку наративну форму (кишотенкецу) да приближи хришћанство Јапанцима. Та наративна форма подразумева будистичко учење о дуки – сталним животним непријатностима. У раду се анализира Ендово разумевање теме страдања у контексту културолошких разлика између Јапана и Запада, као и кошотенкецу као наративна форма. Циљ рада је да покаже на који начин је Ендо, користећи управо будистичку културу из које потиче, покушао да хришћанство приближи Јапанцима и колико је био успешан у томе. Аутор указује на две слике Христа преко којих је Ендо вршио инкултурацију хришћанства у Јапану и износи оцену њихове успешности.

Кључне речи: Ендо Шусаку, страдање, кишотенкецу, дука, доханаши, Јапан, Исток, Запад, страх, Христос.

TRANSMITTING THE CHRISTIAN MESSAGE THROUGH THE BUDDHIST NARRATIVE FORM – ENDO SHUSAKU AND THE MYSTERY OF SUFFERING

Abstract: In the world of literature, Endo Shusaku represents one of the most prolific writers of the 20th century. His works encompass various themes: suffering of the human race, cultural differences between the West and the East, moral dilemmas and weaknesses of individuals, etc. Being Catholic and Japanese, he used an Eastern narrative form (kishotenketsu) to bring Christianity closer to the Japanese. That narrative form implies the Buddhist teaching of dukkha – life's constant inconveniences. The paper analyzes Endo's understanding of the theme of suffering in the context of cultural differences between Japan and the West, as well as the kishotenketsu narrative form. The aim of the work is to show how Endo, using the Buddhist culture from which he originated, tried to bring Christianity closer to the Japanese and how successful he was in doing so. The author

¹ Универзитет у Источном Сарајеву, Православни богословски факултет „Свети Василије Острошки“, Фоча, Република Српска, Босна и Херцеговина. Е-mail: miloradvasiljevic3@gmail.com, ORCID ID: 0009-0001-6472-1806

points out two images of Christ through which Endo carried out the inculturation of Christianity in Japan and evaluates their success.

Key words: *Endo Shusaku, suffering, kishotenketsu, duka, dohansha, Japan, East, West, fear, Christ.*

Увод

У оквиру књижевности и културне историје, Ендо Шусаку је писац који је оставио велики траг у 20. веку. Познат по својим делима у којима се бави темама страдања, вере и моралних дилема појединца, Ендо је користио источњачку наративну форму да би приближио хришћанство Јапанцима. У раду ће бити речи о његовом животу који је, обележен бројним болестима и операцијама, утицао на његову заокупљеност темом страдања.

Осим биографије, анализираће се културни утицаји који су му помогли да развије свој литерарни стил. Конкретно, тај стил подразумева наративну форму „кишотенкецу“ (kishoutenketsu) коју одликује будистичко схватања страдања. Будући да је био хришћански католички писац са простора где је будизам доминантна религија, циљ рада је да покаже на који начин је Ендо, користећи управо будистичку културу из које потиче, покушао да хришћанство приближи Јапанцима и колико је био успешан у томе.

Анализа ће бити посвећена људском страдању и Божијем ћутању као једној од централних тема у пишчевим делима. Затим, биће речи о ликовима који због слабости њихове вере постају апостате, а којих је у Ендоовим делима много. Пажња ће бити посвећена и двома Христовим сликама које Ендо презентује Јапанцима, а преко којих је вршио инкултурацију хришћанства у Јапану.

Живот и дело Ендоа Шусакуа

Ендо Шусаку (Endo Shusaku) је рођен 27. марта 1923. године у Токију. Непосредно после његовог рођења, породица Ендо преселила се у Далијан у Манџурији која је била кинеска територија под јапанском управом. Када су му се родитељи развели, трогодишњи Шусаку враћа се с мајком у Јапан. Настанили су се у месту Кобе. У то време је његова мајка примила католичку веру и крштење, а потом и Ендо, на њену иницијативу, чини исто када је имао једанаест година. Одрастање у католичком духу постаје полазна тачка за формирање унутрашњег конфликта у Ендоу. Тај конфликт чини да он постаје „јапански хришћанин и писац који је у својим делима описивао како опште трвење хришћанства и јапанске културе, тако и своју унутрашњу борбу између оданости странијој религији и домаћој култури“ (Голијанин 2023, 171). У Јапану је дипломирао француску књижевност, а на даље студије одлази у Француску од 1950. до 1953. године. Боравак у Француској омогућио му

је дубље разумевање односа између западне и јапанске културе. Његово прво дело, за које је добио Акутагавину награду, било је *Бели човек* (*Shiroi hito*) у ком се бави управо том темом. Његова најпознатија дела су: *Ћутање* (*Chintoku*), *Море и отров* (*Umi to Dokuyaku*), *Самурај* (*Samurai*), *Скандал* (*Sukyandaru*), *Вулкан* (*Kazan*) и *Дубока река* (*Fukai Kawa*). Ендо је за свој рад одликован јапанским Орденом културе, а папа Јован VI одликовао га је орденом Светог Силвестера. Године 1968. постао је главни уредник престижног часописа *Књижевност из Мите* (*Mita Bungaku*).

Ендо је током свог живота патио од бројних здравствених проблема, укључујући туберкулозу, што је утицало на његов живот и рад – у једном наврату је провео две године у болници. Упркос овим проблемима, наставио је да пише и објављује све до смрти. Умро је 29. септембра 1996. године у Токију од компликација узрокованих хепатитисом. Јапанска ауторка Еми Масе-Хасегава (Emi Mase-Hasegawa) пише да се после Ендоове смрти појављује „све више студија о њему, али су оне најдоминантније у области литерарне критике“ (Mase-Hasegawa 2008, 5).

Његова дела садрже приче о сложеним моралним проблемима појединаца која, у многим случајевима, доводе до великих страдања. Био је карактеристичан по томе што је кроз традиционалну источњачку наративну форму представљао хришћанске идеје. На тај начин, Ендо је методом инкултурације² покушавао да хришћанство приближи Јапанцима.³

Кишотенкецу – будистичка наративна форма

У Ендоовим делима доминира *кишотенкецу* (*kishoutenketsu*), што је форма која се користи у кинеским, корејским и јапанским наративима.⁴

2 „Овај метод, који је првобитно формулисан у оквиру римокатоличке (језуитске) теологије, представљао је значајно удаљавање Римокатоличке цркве од прозелитизма који је био одлика бројних њених мисија у модерном добу. Уместо ранијег игнорисања или чак активног потискивања домаћих култура, римокатолици су у оквиру инкултурације пронашли теолошко утемељење за уважавање другог и другачијег, као и ново, позитивније виђење помесне еклисиологије. Сличан процес се на крају колонијалног периода одвијао и у протестантизму, у којем је потврђена важност локалног аспекта црквене заједнице, исказаног кроз тзв. контекстуализацију. У оба случаја се, дакле, уочава приближавање западног хришћанства основним тезама православне еклисиологије у којој се одувек наглашавала пуноћа сваке помесне црквене заједнице, са свим њеним културним особеностима“ (Голијанин 2021, 11).

3 Сем Енда, и други јапански аутори су покушали да нађу најбољи метод за инкултурацију хришћанства у Јапану. У питању су Дохи Акио (Dohi Akio), Такенака Масао (Takenaka Masao) и Такеда Кијоко (Takeda Kiyoko). Такеда Кијоко је, како тврди Еми Масе-Хасегава, наглашавала „рецепцију појединца у процесу инкултурације“ (Mase-Hasegawa 2008, 4).

4 Кишотенкецу је присутан у мангама (стриповима), филмовима, представама, видео играма, музици, новелама и анимама – практично у читавој култури наведених земаља.

Структура оригинално потиче из Кине и коришћена је у песништву као композиција која се састоји из четири дела. Из Кине прелази у Кореју, а потом и у Јапан. Кишотенкецу се најчешће разуме као наративна форма која је лишена конфликта, на супрот западних наратива који се изграђују на конфликту. Док су западни наративи више фокусирани на конфликт и расплет, кишотенкецу се више фокусира на личност јунака и његов развој. Кишотенкецу се темељи на атмосфери и емоционалном утицају приче, а не само на заплету (види: Ödlund 2016). Четири дела из која се наратив састоји су: 1) *ки* – уводни део у ком се читалац упознаје са ликовима и светом у којем живе; 2) *шо* – развојни део у ком прича почиње да се одвија; 3) *тен* – заокрет, део у ком настаје неочекиван преокрет и изненадно откривење, што је врхунац приче; 4) *кецу* – део у ком се прича завршава, тј. закључак који је често двосмислен и отворен за читаочеву интерпретацију (види: Ödlund 2016).

Кишотенкецу је одраз будистичког схватања патње и страдања. Међутим, какви су будистички ставови о човеку, трансцендентом и страдању? Себастијан Геб (Sebastian Gäb), професор философије религије на Универзитету Лудвиг Максимилијан из Минхена, у свом раду *Зашто страдамо? Будизам и проблем страдања (Why do we Suffer? Buddhism and the Problem of Evil)*, објашњава да будизам није у потпуности атеистичка религија. Ова религија, у већини својих школа, исказује уверење о постојању богова. Ти богови су део света и нису његови творци. Акумулирањем добре карме људи постају божанства, али временом, након што се та карма изгуби, они се враћају у друге облике живота. Дакле, божанства нису трансцендентна већ су део материјалног света (види: Gäb 2015, 345). Недостатак трансцендентног Бога, који би нудио утеху за овосветско страдање, доводи до наглашавања проблема зла. Заправо је „суштинска тврдња будизма да сав живот укључује патњу“ (Gäb 2015, 346). Изворни будистички термин за патњу је *дука* (на палиском и санскриту *dukkha*). Упркос истицању страдања и зла, будизам није у потпуности песимистична религија: „Будизам (барем већина његових школа) не пориче да су позитивни аспекти живота стварни, али они једноставно не надмашују патњу“ (Gäb 2015, 352).

Геб пише да се *дука* најчешће разумева као интезиван и јак бол, мада има и много шире значење. Она укључује болест, рођење, смрт, негативне емоције, патњу због коначности бића и метафизичких питања, итд. Дука тако обухвата три категорије: физичке, менталне и метафизичке патње (види: Gäb 2015, 346). Према Гебу, „од најмањих неприлика до највећих болова, све је *дука*“ (Gäb 2015, 346). Кишотенкецу се темељи на будистичком учењу јер су готово сви наративи представљени као борба главног јунака и споредних ликова са дуком – разним животним непријатностима. Заокрети који су такође присутни не завршавају се славним победама у њиховим животима већ поновним враћањем у зачарани круг дуге. Као Јапанац, Ендо

је одрастао читајући и слушајући приче изграђене на кишотенкецуу. Ипак, будући да је био и католик, покушао је да у тај наратив инкорпорира и мотив Спаситеља Христа. На овај начин је свим Јапанцима хришћанима понудио решење менталитетског проблема, односно начин бекства од немилосрдне дуче.

Људско страдање и Божије ћутање

Једна од централних тема Ендоових дела је питање теодикеје: ако је Бог сведобар и свемоћан, зашто допушта наизглед бесмислена страдања људи? Покушавајући да одгонетну то питање, ликови из његових дела суочавају се са Божијим ћутањем. Незаобилазно дело за ову тему је роман *Ћутање* (*Chinmoku*) из 1966. године. Масе-Хасегава пише: „Ово је прича о људима у бескрајној патњи и наводној Божијој тишини пред том чињеницом“ (Mase-Hasegawa 2008, 94). Главни лик романа је португалски свештеник Себастијан Родригез који одлази у Јапан да проповеда хришћанску веру. Разлог за овај подухват биле су вести да се његов духовник, свештеник Кривоао Ферейра, у Јапану одрекао Бога. Радња романа смештена је у 17. век, када се дешавао велики прогон хришћана на тим просторима. Непосредно пре тог прогона, у 16. веку, хришћанство је цветало у Јапану. Даглас Хол (Douglas J. Hall), професор емеритус Универзитета Мекгил, бележи: „Није било уједињене нације и централне владе. Уместо тога, Јапан се састојао из малих, међусобно сукобљених области. Хришћански мисионари су посећивали ове области и користили њихово међусобно непријатељство у своју корист“ (Hall 1979, 258). Ниме, хришћанство је било привлачно јапанским сељацима који су живели изузетно тешко. Оскудице у храни, сталне репресије од власти и високи порези били су разлози из којих су јапански сељаци масовно прихватили хришћанство. Мисионари су им нудили утеху и наду у вечни живот у ком се све репресије укидају. Добре околности се за хришћанске мисионаре мењају од доласка на власт самурајског војсковође Тојотомија Хидејошија (1537–1598). Он је схватио да су у процесу уједињења Јапана хришћански мисионари велика сметња. Од времена његове владавине су почела гоњења хришћана у Јапану, а Ендоов роман приближава читаоце том периоду.

У роману се, већ на првим страницама, описују свирепа мучења јапанских хришћана у Унзену: „Прво су сваког од њих седморо, једног по једног, одводили до ивице узврелог језера да погледају како у њему вода кључа и шикља увис, а затим их терали да напусте Христово учење, јер ће иначе на властитом телу осетити страховит бол од кључале воде“ (Endo 2011, 7). Ендо је карактеристичан по интезивним описима страдања ликова. При тим страдањима, унутрашњи монолози ликова управо су одраз кишотенкецуа. Фокус није само на конфликту и расплету, већ на развоју јунака. Мисионар Себастијан Родригез, размишљајући о патњама јапанских сељака, пита се:

„Зашто је Бог доделио нама хришћанима такав терет? То је нешто што не могу да схватим“ (Endo 2011, 44). Ово питање је, очигледно, класична формулација теодикејског питања.

Након што је тајно дошао у Јапан, Родригез се задесио у селу које је било хришћанско, али оно убрзо постаје сумњиво локалним властима. Због тога, мештани тог села, Мокићи и Иџизо, заједно са Родригезовим пратиоцем Кићиџиром, морају да згазе фумие⁵ како би избегли сумњу. Кићиџиро се, у таквој ситуацији, пита: „Зашто нас је Деус-Сама ставио пред овакво искушење“ (Endo 2011, 69)? Иџизо и Мокићи страдају тако што су их мучитељи привезали за кочеве у облику крста пободене на обали мора. Остављени су тако привезани и изложени плими све док нису издахнули (види: Endo 2011, 73–75). Ендо, кроз мисли Родригеза, деконструира славну слику о страдањима хришћанских мученика:

Умрли су мученички. Али каква мученичка смрт! Дуго сам у биографијама светаца читао о мученичкој смрти – како су душе мученика отишле своје дому на небу, како им је слава у рају; како су анђели свирали у фанфаре. То је била сјајна мученичка смрт коју сам често виђао у својим сновима. Али, мученичка смрт јапанских хришћана коју Вам сада описујем није изгледала тако славна. Како је то била бедна и болна ствар. Киша је непрекидно сипала морем. А море које их је убило чудновато се дизало и спуштало – у тишини (Endo 2011, 75).

Западни наратив би у овом случају наставио ка грандиозном заплету и расплету целе приче. Овај расплет би представљао, углавном, тријумфалну победу јунака. Међутим, класични кишотенкецу акценује мисаоно страдање Родригеза поводом немилостивог догађаја. Након физичког и менталног страдања, не увиђа се никакав тријумфализам, већ се „море које их је убило чудновато дизало и спуштало – у тишини.“ Живот испуњен дуком се наставља својим регуларним током. Коначно, Родригез закључује: „Пошто сам слушао како су Мокићи и Иџизо јечали, патили и умрли у славу Бога – не могу да поднесем монотони звук суморног мора, ћутање Бога... сазнање да док људи гласно пате – Бог остаје скрштених руку, нем“ (Endo 2011, 76).

На другом месту, размишљајући о прогону Јапанаца, Родригез се пита: „Већ је прошло двадесет година откако је започео прогон; црно тле Јапана је испуњено нарицањем толиких хришћана; црвена крв свештеника је текла потоцима; зидови цркава су порушени. А пред овом страшном и немилосрдном

5 „Током владавине шогуна из династије Токугава (1600–1868), хришћанство је у Јапану било *religio illicita*. Јапанци који су били под сумњом да упражњавају страну религију, нпр. сви становници Нагасакија и они који су се одрекли вере након почетка гоњења, морали су да редовно извршавају ритуал *efumi*, тј. да згазе лик Христа или Богородице – обично њихово бронзано изобразење приковано за даску (*fumie*)“ (Голијанин 2023, 174).

жртвом која му је понуђена – Бог је остао нем“ (Endo 2011, 70). У оваквој ситуацији, дука је присутна у свим категоријама: физички бол усред мучења хришћана до смрти, ментална патња усред размишљања о мучеништву, али и метафизичка патња због Божијег ћутања. Ендо веома ефикасно осликава екстремне околности и патње хришћанских верника у Јапану током прогона. Овај визуелни и емотивни опис помаже читаоцу да разуме интензитет страдања и тежину ситуације.

У наставку романа Родригеза хапсе локалне власти и од тог тренутка сурова психичка и физичка мучења тек почињу. Након што је бачен у тамницу, а увиђајући да Бог не одговара на његове молитве, Себастијан јадикuje: „Боже, зашто ћутиш? Зашто стално ћутиш“ (Endo 2011, 113)? И на другом месту: „Ипак, ти никако не прекидаш ћутање. Не би требало вечно да ћутиш“ (Endo 2011, 128). На путу ка селу Јакосе Но Ура, након што од стражара сазнаје да је оно спаљено и да су становници растерани, Родригез поново негодује Богу: „Чак и онда када су људе истерали из њихових домова – зар им ниси пружио охрабрење? Ти си само остао нем попут таме која ме окружује? Зашто? Барем ми реци зашто“ (Endo 2011, 117)? Божији одговор не постоји и дука се непрекидно наставља. Евидентно је да Ендо, кроз непрестана питања Родригеза упућена Богу, покушава да прекине зачарани круг патње који се подразумева у будистичком наративу. Та питања упућена Богу су хришћанска, али о њима размишљају и будисти: утврђени будиста се, такође, пита зашто човек страда и схвата да је разлог за то чињеница да је живот дука – неминовност са којом се мора помирити. У том контексту, Буда каже у *Anaguttara Nikaya* сутри: „Појавио се Буда у свету или не, остаје чињеница да је непроменљиви услов постојања и вечна истина то да су све кармичке формације потчињене патњи“ (цит. према: Varma 1973, 122).

Себастијана убеђују да се одрекне своје вере јер би, на тај начин, сви хришћани Јапанци били пуштени да се врате својим домовима. Будући да свештеник одбија да се одрекне, многи Јапанци због њега страдају. Након што је један од самураја мучитеља посекао заточеног хришћанина због Родригеза, он постаје све више обузет Божијим ћутањем:

Па ипак његову збуњеност није изазвао догађај који се изненада збио. Оно што није могао да схвати била је тишина у дворишту, цврчков глас, зујање мува. Један човек је умро. Па ипак, спољашњи свет наставља својим током као да се ништа није десило. Заиста, зар ишта може бити луђе? Овде је један човек умро – и то за тебе. Трeбало би да знаш. Зашто се овај мир наставља? Овај поподневни мир. Зујање мува – ова лудост, овај суров догађај. А ти? Окрећеш лице као да си равнодушан. То.... то не могу да поднесем (Endo 2011, 144).

Ендо, очевидно, указује на Родригезову растрзаност између јапанске тежње за прихватањем дуге и хришћанске тежње за победом над страдањима. Френсис Мети (Francis Mathy), чувени преводилац Ендоових романа на енглески језик, анализирајући будистичко схватање страдања, примећује да „иза јапанске тежње, дакле, не стоји воља за борбом у рату за људско постојање, нити мучна молитва за помоћ, већ нежна носталгија – жеља да се буде апсорбован“ (Mathy 1967, 61). Ову будистичку жељу да буду апсорбовани⁶ од стране дуге Себастијан упорно покушава да победи обраћањем трансцендентном бићу.

Други свештеник који је са Родригезом дошао у Јапан био је Франсиско Гарпе. Приликом посматрања смрти његовог пријатеља Гарпеа и три хришћанина, који страдају тако што се даве у мору, Родригез узвикује: „Ти ћутиш. Зар и у овом часу ћутиш“ (Endo 2011, 163)? Почетна премиса романа је јасна: *Бог ћути и он никад неће проговорити*. Родригез се убрзо поново среће са својим духовником Фереиром који је, како се испоставља, заиста напустио хришћанску веру. Осим тога, он је, из принуде, постао савезник Јапанцима у проналажењу скривених свештеника и убеђивању да се одрекну вере. Када је видео да је његов учитељ Фереира доведен до очајања, Родригез не престаје са негодовањем: „Господине, још увек ћутиш. И даље настављаш са ћутањем и у оваквом животу“ (Endo 2011, 175)! Божије ћутање се наизглед усклађује са тихом дуком која не мари за људска осећања.

Роман се приближава кулминацији, *тен* тачки у кишотенкецу наративу, када је Родригез бачен у тамницу. Напољу су, близу његове тамнице, хришћани били обешени наглавачке у јамама. Мучили су их тако што су их посекли иза увета и пустили да капље крв. Не знајући за то, Родригез помишља да је крклање тако обешених хришћана заправо хркање стражара близу његове тамнице. Када је сазнао ко заправо производи непријатне звукове, у њему се одвија егзистенцијални крах: „У својој охолости веровао је да једино он те ноћи дели Христове патње. А ипак су ту, тик поред њега, били људи који су у тој патњи учествовали много више него он“ (Endo 2011, 200). Након што га Фереира убеђује да се одрекне Бога који константно ћути, Родригез јадикује:⁷ „Господине, сада је час да прекинеш ћутање. Не смеш да наставиш да ћутиш. Докажи да јеси правда, да јеси доброта, да јеси љубав. Мораш рећи нешто да би показао свету колико си узвишен“ (Endo

6 „Та религиозност, формирана под утицајем шинтоа и будизма, не трпи екстреме који су својствени хришћанском светоназору, на пример пад и спасење, смрт и живот, човек и Бог, итд. Уместо тога, акценат стоји на природној хармонији и миру“ (Голијанин 2023, 174–175).

7 Даглас Хол примећује: „Студенти који изучавају историју прогона хришћанства препознају овај стари трик. Савремени свет, са својим техникама испирања мозга и суптилним условљавањем, само је усавршио оно што се схватало вековима – можда чак и од почетка времена“ (Hall 1979, 258–259).

2011, 201). Очигледно је да мисионар у глави има типично европску и католичку слику Бога. Бог је *узвишен*, моћан, величанствен, свемогућ, сведобар, победоносац и изнад сваке дуке. Оваквог Бога Родригез призива у помоћ: од њега се очекује да заустави страдања хришћана, да казни непријатеље Божије и да учини Родригеза победником у колизији између хришћанске и будистичке вере. Родригез има слику прослављеног Христа, а због те слике многи Јапанци страдају. Џон Т. Нетланд (John T. Netland), професор са Јунијон Универзитета, примећује: „У *Ћутању* је хришћанска вера главног јунака, оца Родригеза, разоткривена као претежно европска вера и као таква не успева, сама по себи, да опстане у ‘блатњавој мочвари’ Јапана“ (Netland 1999, 181).

Константна дука и Божије ћутање су присутни у многим Шусакуовим причама. У причи *Мајке* (*Haha naru mono*) човек из Токија чека брод за мало острво које се налази крај Кјушуа. На том острву он чита историју јапанских хришћана мученика. Сазнајући да су хришћани убијани тако што су бацани у море, он закључује: „Застрашујуће је чак и мислити о томе“ (Endo 1994a, 122). Ментална дука је присутна код главног лика: мисао о страдању је такође страдање. У причи *Стари пријатељи* (*Furui Tomodachi*), главни лик Шу-Чан се враћа са пута из Пољске. Његов стари пријатељ, који је свештеник, зове на окуп пријатеље који се нису видели годинама. Шу-чан је у Пољској упознао многе жртве из Аушвица и Дахауа. Једна од жена, која је била у логору, говори му да никад неће опростити својим мучитељима, иако је католикиња. Такође, на окупљање је дошао и отац Бош који је био у логору. Када на окупљању питају за његова страдања и тренутно стање, Бош одговара: „Добро сам. Осећам само бол зими када је хладно. Када пролеће дође, поново сам добро. Увек је тако било“ (Endo 1994b, 165). Ендо тако кроз хришћанског свештеника приказује будистичко мирење са дуком, али и мирење са Божијим ћутањем.

У причи *Четрдесетогодишњи човек* (*Yonjussai no otoko*), Ендо пише о Сугуру који је већ имао две тешке операције и спрема се за трећу. Многи Ендоови ликови рефлектују догађаје из његовог живота. Шусаку је имао тешке операције и много је времена провео у болницама. Пре треће операције, Сугуро тражи од супруге да му купи птицу врсте „мина“. Све време, ова птица немо посматра Сугуру који размишља о операцији, а то размишљање му доноси менталну дуку. Његов син покушава да научи птицу да прича: „Реци нешто, зашто не говориш птичице“ (Endo 1994c, 21)? Међутим, симболично представљајући Христово ћутање, птица немо посматра Сугурова мучења: гризе га савест због тога што је преварио супругу, забринут је због операције и трпи велике физичке болове. Птица је, на све то, само „погрбила своје црно тело и гледала га тужним очима“ (Endo 1994c, 23).

Сви наведени ликови суочени су са тешким патњама – питањима о природи вере и Божијој присутности у временима кризе. Ендо кроз њихове приче износи на видело сложеност духовне борбе и дилеме верника који, суочени са патњом, траже одговоре од Бога који, рекло би се, остаје нем.

Страх од страдања и несигурност у Бога

Суочени са Божијим ћутањем и слабом вером, многи ликови у Ендовим делима страхују од страдања. Због тога постају отпадници од вере – апостате. Типичан пример је лик Кићиђира у *Ћутању*. Овај Јапанац, који је довео Родригеза и Гарпеа у Јапан, више пута се одриче своје вере и издаје мисионаре. Било какав физички бол за њега представља окидач за кукавичлук – дука је неподношљива за овог човека. Родригез о Кићиђиру закључује: „Такво понашање је прилично далеко од свега што се може назвати хришћанском истрајношћу, али кукавичлук тог слабића је управо такав“ (Endo 2011, 25). Међутим, Родригез преиспитује и своју истрајност у вери. Постоје јаки и слаби хришћани: једни напуштају своју веру приликом сусрета са болом, а други истрајавају. У том контексту, главни јунак се пита: „Што се тебе тиче (обратих се себи), којој категорији ти припадаш“ (Endo 2011, 95)? Ендо на успешан начин описује дилему која би, природно, требало да заокупља сваког хришћана. Говорити да се страдања могу јуначки поднети је једно, а заиста истрајати у њима је сасвим друго. Имон Мар (Eamon Maher), професор са Даблинског Универзитета, изводи сличан закључак: „Сумње се неизбежно појављују и идеја отпадничтва може изгледати логична и привлачна“ (Maher 2015, 116).

У роману, Кићиђиро издаје Родригеза за 300 сребрњака тако што открива његово место пребивалишта локалним властима. Након тога изјављује: „Ја сам слаб. Ја нисам јака личност као што су били Мокићи и Ићизо“ (Endo 2011, 96). Кићиђиров страх од страдања и његова неспособност да истраје у вери представљају кључне мотиве у роману. Овај лик симболизује универзалну људску слабост и дилему с којом се суочавају сви верници када се нађу у ситуацијама које тестирају њихову веру. Кићиђиров лик је конструисан као антипод идеализованом хришћанском мученику, чиме Ендо испитује границе људске издржљивости и искреност верских убеђења. Кићиђиро, у агонији, говори Родригезу: „Бог од мене тражи да опонашам јаке, мада ме је створио слабим. Није ли то неразумно“ (Endo 2011, 138)? На другом месту, он закључује: „Родио сам се слаб. Неко ко је слаб у души не може умрети као мученик“ (Endo 2011, 196). Ендо Шусаку одлично осликава психолошку дубину и напетост унутрашњих конфликта у ликовима – што је класичан кишотенкецу наратив. Родригезова питања и Кићиђиров кукавичлук

су, између осталог, метафоре за вечну борбу између вере и сумње, која је исто толико релевантна данас као и у време када је роман написан.

У причи *Дан Раније (Sono zenjitsu)*, још један главни лик чека своју операцију. Његова жеља је да му отац Иноуе донесе фумие из Нагасакија, који би потом однео у једну хришћанску архиву на универзитету. Главни лик описује страдања хришћана у месту Ураками: међу тим хришћанима био је и Тогоро који је згазио Христову икону. Тогоро је сличан Кићиђиру, будући да прати осталих девет страдалника и тугује јер није заједно са њима. Он се враћа међу хришћане који су мучени и одлази у тамницу. Прича казује да је Тогоро бачен у језеро и да се поново одрекао вере (види: Endo 1994d, 70–80). Оно што је, такође, заједничко Кићиђиру и Тогору јесте то што упркос сталном одрицању од Бога они не проналазе мир. Унутрашња борба постаје још интензивнија јер су суочени са својим слабостима и страховима. Овај континуирани циклус одрицања и кајања наглашава сложеност моралних дилема са којима се суочавају Ендоови ликови. Такође, могло би се дискутовати и о томе да ли је истинско покајање могуће без искрене вере и снажне воље. У традиционалним теолошким одговорима се истиче да то није могуће, али се чини да Ендо сугерише супротно од тога.

Следећа прича која се у потпуности базира на мотиву кукавичлука и страха је *Одвратно копиле (Iya na yatsu)*. Студент Еги, главни лик приче, природно је преплашен. Након што полицајац претуче Егија, иако то ничим није заслужио, Ендо описује његова размишљања: „Зашто није узвратио? Зашто се није борио? Али знао је да нема поноса, да је био тип човека који би напустио сваки принцип пред лицем насиља или претњом физичке повреде“ (Endo 1994e, 31). У наставку приче, Еги са својим колегама студентима треба да иде у Готембу где се налазила установа за болеснике од губе. Еги се сећа да је, још као мали, био увек преплашен од те болести. Из тог разлога одлучује: „Ако одем, држаћу се што даље од пацијената“ (Endo 1994e, 33). Егија муче моралне дилеме и немири, попут Кићиђира и Тогора: „Док је доносио ову одлуку, Еги је помислио колико је само одвратан пример људског бића. Посетити болницу, а затим покушати да избегнеш пацијенте из гнушања према њима – добро је знао колико би то било одвратно“ (Endo 1994e, 33). Прича доживљава кулминацију, *тен* део у кишотенкецу наротиву, када Еги игра бејзбол са пацијентима. Током игре, један од пацијената је требало да му дода лоптицу. У том тренутку је Еги престрављен и преплављен разним мислима, али испоставља се да га пацијент неће додирнути. Он Егија смирује и говори му да разуме његов страх. На све то, Еги закључује: „Захваљујући мом страху од физичког бола, вероватно ћу наставити да издајем своју душу, да издајем љубав, да издајем друге. Ја сам бескористан, бедник... подло, кукавичко, гадно, одвратно копиле“ (Endo 1994e, 42).

Егијева борба са страховима и кукавичлуком је дубоко лична, али уједно и универзална, чинећи је блиском читаоцима који су се барем једном суочили са сопственим слабостима. Ипак, наратив не садржи никакав тријумфализам Егија: он остаје кукавица и у сазнању да ће увек такав бити. Ендо на тај начин поставља Егија као антихероја, чија лична катарза не долази кроз херојски подвиг већ кроз прихватање сопствених ограничења и слабости. Ендо жели да нагласи да су борбе са личним страховима неизбежне – дука никога не оставља поштеђеним. Могуће је и то да Ендо сугерише да прави хероизам лежи у спремности да се појединац суочи са својим најдубљим страхом и слабостима, чак и ако никада не успе да их превазиђе.

Наредна прича о овој теми је *Унзен (Unzen)* у којој главни јунак Сугуро одлази да посети планину по којој је прича насловљена. Долазећи тамо, он сазнаје за страдања хришћана на тим просторима и за извесног Кићиђира.⁸ Сугуро долази до *Долине пакла* где сазнаје на које су све начине хришћани убијани.⁹ С једне стране, он истиче да би на њиховом месту узвикнуо: „Опростите ми! Нисам довољно јак да будем мученик као ви. Срце ми се топи од помисли на ово страшно мучење“ (Endo 1994f, 103). С друге стране, Сугуро проналази у једној књизи веома интересантну реченицу: „Отпадник трпи бол који нико од вас не може да схвати“ (Endo 1994f, 103). У Сугуру се боре кукавичлук и жеља да себе оправда. Он сазнаје из историјских извештаја да је седам хришћана одведено на мучење из Унзена у Шимабару. Све их је пратио апостата Кићиђиро који се, након што мученици одбијају његову храну, јада: „Ако не могу да издржим исти бол као ви, да ли ћу моћи да уђем у рај? Да ли ће Бог напустити неког попут мене“ (Endo 1994f, 105–106)? На крају приче, аутор сугерише да је Сугуро желео да разуме и Кићиђира који је можда патио исто као и мученици (види: Endo 1994f, 107). Оно што је неупитно јесте то да је у овој причи, као и у свим претходним, тријумфализам јунака изостављен. Нити су хришћани поменути као славни победници страдања, нити су апостате победници друге врсте.

У причи *Фуданоцуђи (Fuda-no-Tsuji)* главни лик се присећа школских дана. У то време је познавао чудног монаха који је носио надимак Миш. Монах је, слично ранијим ликовима, био престрашен од сваког страдања и болести. Једном приликом је рекао: „Не желим да умрем! Плашим се да умрем“ (Endo 1994g, 60)! Главни лик се присећа како је као студент са Мишом

8 Прича Унзен је први пут објављена 1965. године, док је роман Ћутање објављен 1966. године. Лик Кићиђира из Унзена је вероватно служио као прототип за лик Кићиђира у Ћутању – где је његов лик детаљније развијен и истражен.

9 Интересантан је и тачан закључак Шусакуа да историјске околности могу много да утичу на живот појединца. У том контексту, он читаоце подсећа на чињеницу да је отпадник од Цркве могао живети миран живот да је рођен у времену без прогона. Сугуро размишља о Кићиђиру: „Да је живео у времену слободе вероисповести, никад не би постао отпадник“ (Endo 1994f, 103).

отишао на место где су пострадали многи јапански хришћани. Ипак, будући да посетиоци не сматрају да су храбри попут ових хришћана, наратор наводи: „Он и Миш су припадали групи која би учинила било шта да отпадне од вере како не би дошли на место погубљења“ (Endo 1994g, 66). Монах Миш, као и претходни ликови кукавице, представља симбол људске слабости и страхова, док је главни лик огледало савести и моралних дилема са којима се суочавају они који нису спремни да страдају за своја уверења.

Ендо је очигледно био заокупљен мотивом слабих у вери. Кроз ликове као што су Кићиђиро, Тогоро, Сугуро и Миш, Ендо приказује људску крхкост и унутрашње борбе које прате страх од смрти и мучеништва. Овај аспект његовог стваралаштва открива дубоко разумевање сложености људске природе и верских дилема те пружа увид у борбе које настају када се појединци суоче са екстремним испитима вере и морала.

Величанствени Христос и Христос као *доханша*

Иако је Ендо користио кишотенкецу наратив у роману *Ћутање* и наведеним причама, он није остао на пукој дуци. Да је остао на таквом наративу, то би значило да су његови ликови осуђени на страдање без икакве помоћи. У тај наратив, да би Јапанцима приближио хришћанство, Шусаку је желео да инкорпорира мотив Христа. Међутим, Ендо се тако суочио са бројним проблемима: култура Јапана другачије разуме појам Бога и страдања од западних култура. Ендо је, у први мах, покушао да Јапану приближи слику европског – величанственог Христа. Овај Христос је Победник, Спаситељ и изнад сваког страдања. Међутим, испоставиће се да је писац дошао до кључка да је потлаченом Јапанцу потребан један други Христос. У питању је Христос као *доханша* (*dōhansha*) – сапутник.

У роману *Ћутање*, свештеник Родригез за јапанске сељаке тврди: „Ови људи, који раде и живе и умиру као стока, по први пут су у нашем учењу нашли пут који им омогућује да одбаце окове који их стежу“ (Endo 2011, 55). Родригез у овом тренутку и даље мисли на европског Христа. Све време, пре његових већих страдања у Јапану, он замишља Христа који побеђује сва искушења која га сналазе. Управо таквог Христа Родригез жели да прати. Раумишљајући о Христовим патњама, Родригез налази утеху и снагу: „Пре много векова тај човек је окусио својим сувим и натеченим језиком сву патњу коју ја сада подносим, мислио је. И тај осећај заједничке патње полако је смиривао његову душу и срце – боље и од најсвежије воде“ (Endo 2011, 121). Замишљајући Христов лик, он отклања страхове из себе: „Када би му се приказала визија тог лица, страх и дрхтање нестајали су као сићушни таласи које тихо упија песак на морској обали“ (Endo 2011, 127). Свештеник види лице величанственог Христа – Христа који је победник свих страдања.

Из тог разлога закључује да такав пут следује и њему: страдање – патња – победа. Лик таквог Христа у њему је постојао од детињства:

Ноћу, док је затворених очију лежао у постељи и слушао песму грлице, у мислима је видео сваку сцену из Христовог живота. Од детињства, Христов лик је за њега био испуњење сваког сна и идеала. Христов лик док је на Гори проповедао народу; Христов лик док је у сумрак прелазео Галилејско језеро. Чак ни у тренуцима страшног мучења то лице није изгубило своју лепоту. Оне благе, бистре очи које су продирале до саме сржи човековог бића сада су биле упрте у њега. Лице човека који није могао да почини никакво зло, да изговори увредљиву реч (Endo 2011, 127).

Лице које не губи лепоту и наглашавање плавих очију одраз су европског Христа. Овакав Христос не може да изгуби лепоту приликом мучења јер је свемоћан. Међутим, Родригеза његов бивши духовник Фереира убеђује да је Јапан мочвара у којој хришћанска вера не успева да се прими. Он тврди: „Ова земља је мочвара. Временом ћете то и сами увидети. Ова земља је страшнија мочвара него што можете и да замислите. Кад год засадите младицу у овој мочвари, корење почиње да трули; лишће пожути и увене. А ми смо садили младицу хришћанства у овој мочвари“ (Endo 2011, 177). Испоставиће се да је ова тврдња тачна само због тога што је Родригез покушавао у таквој мочвари да засади слику европског Христа.

Како се Родригез суочава са све већим патњама у Јапану и сведочи ужа се које трпе јапански хришћани, његова визија Христа почиње да се мења. Христос кога упознаје кроз своје искуство није само величанствени и свемоћни Бог, већ и Христос који пати са људима, који дели њихову бол и њихову слабост – измучени Христос: „Угледао је измучено лице тог човека, али није било никакве утехе у помисли да је и он, суочен са смрћу, искусио тај исти ужас“ (Endo 2011, 195). Даглас Хол тврди: „Напуштени Родригез почиње да схвата несклад између идеализованог лица свог Христа и сопственог уморног, узнемиреног, непобедоносног лица“ (Hall 1979, 262). После многих недаћа он стиче, како професор Џеф Којс (Jeff Keuss) примећује, другачију слику: „Лице Исусово почиње да се мења у лице обележено људским страдањима“ (Keuss 2007, 274).

Кулминација романа дешава се када Фереира убеђује Родригеза да се одрекне Бога и тако спаси хришћане који наопачке висе у јамама. Бивши духовник му говори: „Христос би се свакако одрекао због њих“ (Endo 2011, 202). Доведен до очајања, Родригез се припрема да згази фумие¹⁰, а Фереира му

10 О Ендоовој великој заинтересованости за фумие, Еми Масе-Хасегава пише: „Када је Ендо први пут посетио катедралу Оура у Нагасакију, видео је фумие са нејасним утиснутим траговима Јапанаца – Киришитана који су извршили апостасију. Сусрет са фумие био је важан мотив у Ћутању. Тамне мрље од стопала на фумие оживеле су

говори: „Сада ћете обавити најболнији чин љубави који је икада обављен“ (Endo 2011, 203). И такође: „Ваша црквена браћа ће вас осудити као што су и мене осудили. Али, има нечега важнијег од Цркве, важнијег од мисионарског посла: оно што ћете сада учинити“ (Endo 2011, 203). Оваква изјава је еклисиолошки и догматски веома контроверзна, али Фереира не одустаје од наговарања Родригеза да изврши апостасију. У том тренутку, Родригез подиже ногу да згази Христа и први пут, након толиког ћутања, чује Христове речи: „Гази! Гази! Ја боље од икога знам за бол у твојој ноzi. Гази. Ја сам и дошао на овај свет да би ме људи газили. Ја сам и носио крст да бих делио људски бол“ (Endo 2011, 204). Ендо је оваког Христа препознао у нежној мајчинској љубави а не у строгости Оца који је наизглед равнодушан према људским страдањима. Еми Масе-Хасегава аргументује да превод „Гази!“ није у потпуности тачан. Она износи напомену:

В. Џонстон преводи ‘*Fumi ga ii*’ са ‘Гази!’. Иако ценим енглески превод Вилијама Џонстона, против сам императивног превода ‘Гази!’. У оригиналном јапанском тексту пише ‘*Fumi ga ii*’, који указује на пасивнији аспект Христа – истичући његову слабост. Превод би требао бити више у мајчинском тону – на пример ‘можеш газити’. Ово је битно јер указује и на то како је Ендоова христологија прожета женским аспектом Христа (Mase-Hasegawa 2008, 99).

Свештенику се Христос обратио тек након што је у потпуности одбацио његову величанствену, европску слику.¹¹ Када је прихватио слику Христа који поседује мајчинску љубав,¹² остварио је прву интеракцију са њим. Масе-Хасегава на следећи начин тумачи Родригезов чин гажења фумиа: „Овим чином Ендо је деконструисао тријумфалистичку – западну теологију, представљајући Исуса не као моћног цара, већ као страдалника непуштеног од људи, чак и од његових ученика“ (Mase-Hasegawa 2008, 113). Али, с друге стране, тврдња Имона Мара је такође тачна: „Теологија коју Ендо овде износи прилично је радикална, наима да грех рођен из љубави може довести до узвишенијег облика светости“ (Maher 2015, 117). Ведран Голијанин тврди да је, „с теолошке тачке гледишта, Ендоовог Христа коректније посматрати као

фигуре мушкараца и жена који су извршили апостасију у агонији. Пошто су тамне мрље од стопала на фумие почеле да живе кроз и са њим, Ендо је развио теолошки концепт Бога који кроз Христа на фумие паги са страдајућима“ (Mase-Hasegawa 2008, 111–112).

11 Даглас Хол о величанственом Христу са Запада пише: „Наш Исус не говори човечанству у смислу да човек треба да чује о трансцендентној Речи, о тачки деградације, искушењу и патњи; о тачки помрачења Бога. Наша слика Исуса је толико успешна визија Бога и човека да човечанство које је у неуспеху може само да га схвати као... тихог“ (Hall 1979, 264).

12 „Сам Ендо је у једном интервјуу тврдио да је, тек након што је прочитао критички осврт на *Ћутање* Етоа Џуна, схватио да његова слика Христа има мајчински аспект“ (Mase-Hasegawa 2008, 114).

уметнички (па чак и мисионарски) експеримент него као догматски исказ“ (Голијанин 2023, 185). Дакле, сасвим валидно питање би било да ли је Ендо могао да у свом роману западну тријумфалистичку теологију деконструише на другачији начин. Даглас Хол примећује да само страдални Христос може да говори страдалном човеку: „Напуштени Христос напуштеном човеку, страдални Христос страдалнику“ (Hall 1979, 263). Према томе, „у Ендоовој причи Исус је постао гласан, жив, стваран, у тренутку када је Родригез морао да напусти своју идеализовану слику лепог, победничког Христа“ (Hall 1979, 267).

Ендо покушава да приближи хришћанство Јапанцима кроз Христа као сапутника са човеком који живи живот испуњен дуком. Дука више не представља зачаран круг у којем нема предах, већ је Христос као доханша тај који овај пут чини лакшим. Али зашто Ендо инсистира на том мотиву? Такође, да ли је идеја сапутништва присутна у будизму? Еми Масае-Хасегава пише о храмовима у Шикокуу где људи одлазе на тешка ходочашћа. На тим ходочашћима они носе капе на којим пише „Dôgyô ni-nin“, што би значило: „На овом путу, нас је двоје“ (Mase-Hasegawa 2008, 118). Будисти на тим ходочашћима жуде за сапутником – за неким ко ће им олакшати дуку. Други занимљив моменат, како тврди Масае-Хасегава, везан је за самураје - слуга је свугде верно пратио свог господара (види: Mase-Hasegawa 2008, 119). Ендо је све ово, као Јапанац, сигурно знао и због тога Масае-Хасегава исправно закључује да „његово тумачење Исуса као немоћног Христа у солидарности са људима који пате делимично одражава утицај јапанског будизма“ (Mase-Hasegawa 2008, 182). Ендо је схватао да инкултурација хришћанства у Јапану није могућа наметањем европског Христа. У том контексту, Але Г. Хокема (Alle G. Hoekema), професор са Универзитета у Амстердаму, такође закључује: „У првој фази постаје јасно да му је величанствена фигура судије, у коју је тријумфална западна црква претворила Христа, била бескорисна“ (Hoekema 2000, 245). Схватајући да је Јапан мочвара због будистичког схватања патње и користећи будистичке мотиве сапутништва, Ендо одлично инкорпорира слику Христа као доханше. Овакав Христос Јапанцима постаје веома близак. Фумитака Мацуока (Fumitaka Matsuoka), професор емеритус Пацифичке школе религије у Калифорнији, тврди исто: „Ендоова христологија привлачи савремене Јапанце због приказа Исуса који у потпуности учествује у људској рањивости“ (Matsuoka 1982, 298).

Дакле, индикативно је да Ендоов Христос приликом страдања људи ћути, али проговара када му је дозвољено да пати заједно са њима. Када људи упознају страдалног Христа, тада он постаје њихов доханша. Мацуока своје читаоце подсећа: „Божија тишина је Божија порука. То је ћутање ‘сапатништва’ за остављене и страдајуће“ (Matsuoka 1982, 295). Такође, о Ендоу закључује: „А за Ендоа, вера је прихватање Божјег чина сапатништва

у људској загонетки живота“ (Matsuoka 1982, 299). Његова дела подсећају читаоце да је патња универзална и да божанско сапатништво може пружити утеху и смисао у моментима најдубљег очаја.

Идеја Христа као доханше се провлачи и у претходно поменутих причама. У *Дан раније*, отпадник Тогоро се враћа у тамницу где се налазе остали мученици. Он сведочи како је чуо Христове речи: „Иди код њих у Цујаму. Ако се будеш плашио мучења, можеш поново побећи“ (Endo 1994d, 77). У причи *Мајке*, главни јунак сања своју мајку која представља Христову слику: „То је била фигура моје мајке која је испружила своје руке и гледала ме иза леђа са погледом нежне туге у својим очима“ (Endo 1994a, 130). У причи *Моје ствари* (*Watashi no mono*), главни лик Сугуро није желео да ожени своју супругу. Из тог разлога се годинама понашао веома лоше према њој. Он ипак доживљава катарзу и спознаје да се иза њеног лика крије Христос: „А иза њеног уморног лица, Сугуро је открио још једно лице некога кога заправо није желео. Открио је слабашно лице ‘оног Човека’, личност коју је проклињао, презирао и тукао током свих ових година“ (Endo 1994h, 54). Он закључује: „Као и његова жена, ‘тај Човек’ је био његов сапутник већ више од тридесет година“ (Endo 1994h, 54). Поменути монах Миш, у причи *Фуданоцуђи*, одведен је у логор у Дахау. О томе причају на окупљању бивши ђаци школе у којој је он живео. Један од присутних говори: „Када је један од Јевреја осуђен на гладовање до смрти, монах је понудио себе као замену и на тај начин је умро“ (Endo 1994g, 68). Главни лик, размишљајући како је могуће да слабић попут Миша тако нешто уради, пита се: „Ко или шта је је утицало на такву промену у Мишу? Ко или шта је носило Миша до тако удаљене тачке“ (Endo 1994g, 68)? Када у причи *Четрдесетогодишњи човек* Сугуро преживљава трећу операцију и сазнаје да је његова птица умрла, његова супруга говори: „Жао ми је. Али осећам се као да је заузела твоје место“ (Endo 1994c, 27). Ван Гесел (Van C. Gessel), најчувенији преводилац Ендоа Шусакуа на енглески језик, о овом детаљу закључује: „Птица мина постаје заступник Бога на више начина, а не само као једноставно подсећање на Сугуров грех из прошлости“ (Gessel 1999, 154). Ко је све ове ликове носио и помагао им у тишини страдања? Одговор је евидентан: у питању је Христос као доханша – вечни сапутник.

Закључак

Ендо Шусаку је био плодан књижевник који је, према нашој оцени, претежно успео да на јединствен начин пренесе хришћанску поруку кроз будистичку наративну форму. Кроз анализу његове биографије и књижевних дела, постаје јасно како је интегрисао кључне елементе обе религије да би своју поруку учинио приступачном јапанском народу. Коришћењем

кишотенкецуа, који увек подразумева дуку (страдање), Ендо успева да прикаже дубоке теме људског страдања и Божијег ћутања.

Његови романи и приче, препуни ликова који се суочавају са моралним дилемама и изазовима, посебно апостата и кукавица, илуструју рањивост људског рода пред претњом неминовних страдања. Ендоово разумевање европског величанственог Христа и трансформација те слике у Христа као доханше, сапутника, открива његову оригиналност у процесу инкултурације хришћанства у Јапану. Он је Христа приближио Јапанцима не као далеком и недостижног Бога, већ као блиског сапутника у животу испуњеном страдањима – што је, свакако, једном Јапанцу много ближа животна философија.

Узимајући у обзир све наведено, закључујемо да је Ендо у великој мери успео да поспешује инкултурацију хришћанства у Јапану на начин који је приступачан и релевантан за јапанску културну и духовну традицију. Ипак, мора се истаћи да Ендоовог Христа, због одређених дискутабилних детаља у његовим романима и причама, као што је Родригезово гажење Христове иконе зарад ближњег, треба пре посматрати у уметничком светлу него у строго догматском. Ендо свакако није желео јапанском културном духу да представља Христа у светлости римокатоличких догмата, него на уметнички начин који је најприближнији јапанском менталитету. Из тог разлога, Ендо је учинио највише што је могао да религију коју је и сам примио у европском облику уметнички обликује за људе који су поникли у знатно другачијој културној и религиозној средини.

Библиографија

Извори

- Endo, Šjusaku (2011). *Ćutanje*. Beograd: Tanesi.
- Endo, Shusaku (1994a). "Mothers." In Shusaku Endo, *Stained Glass Elegies*. London, Washington DC: Peter Owen Publishers, 108–135.
- Endo, Shusaku (1994b). "Old Friends." In Shusaku Endo, *Stained Glass Elegies*. London, Washington DC: Peter Owen Publishers, 159–165.
- Endo, Shusaku (1994c). "A Forty-Year-Old Man." In Shusaku Endo, *Stained Glass Elegies*. London, Washington DC: Peter Owen Publishers, 11–27.
- Endo, Shusaku (1994d). "The Day Before." In Shusaku Endo, *Stained Glass Elegies*. London, Washington DC: Peter Owen Publishers, 70–80.
- Endo, Shusaku (1994e). "Despicable Bastard." In Shusaku Endo, *Stained Glass Elegies*. London, Washington DC: Peter Owen Publishers, 28–42.
- Endo, Shusaku (1994f). "Unzen." In Shusaku Endo, *Stained Glass Elegies*. London, Washington DC: Peter Owen Publishers, 96–107.
- Endo, Shusaku (1994g). "Fuda-no-Tsuji." In Shusaku Endo, *Stained Glass Elegies*. London, Washington DC: Peter Owen Publishers, 56–69.

Endo, Shusaku (1994h). "My Belongings." In Shusaku Endo, *Stained Glass Elegies*. London, Washington DC: Peter Owen Publishers, 43–55.

Литература

- Голијанин, Ведран (2021). *Мисија и култура: теологија инкултурације и њено место у православном мисионарском богословљу*. Фоча: Универзитет у Источном Сарајеву – Православни богословски факултет „Свети Василије Острошки“ Фоча.
- Голијанин, Ведран (2023). „Ендо Шусаку – писац инкултурације.“ *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику*, Бр. 178-179 (2023): 171–189.
- Gäb, Sebastian (2015). "Why do we Suffer? Buddhism and the Problem of Evil." *Philosophy Compass*, Vol. 10, Iss. 5 (May 2015): 345–353.
- Gessel, Van C. (1999). "Hearing God in Silence: The Fiction of Endo Shusaku." *Christianity and Literature*. Vol. 48, No.2 (Winter 1999): 149–164.
- Hoekema, Alle G. (2000). "The 'Christology' of the Japanese Novelist Shusaku Endo." *Exchange*, Vol. 29, Iss. 1 (January 2000): 230–248.
- Hall, Douglas J. (1979). "Rethinking Christ: Theological Reflections on Shusaku Endo's Silence." *Interpretation: A Journal of Bible and Theology*, Vol. 33, Iss. 3 (July 1979): 254–267.
- Keuss, Jeff (2007). "The Lenten Face of Christ in Shusaku Endo's Silence and Life of Jesus." *The Expository Times*, Vol. 118, Iss. 6 (March 2007): 273–279.
- Maher, Eamon (2015). "Dealing with Human Weakness: Shusaku Endo's 'Silence'." *Spirituality*, Vol. 21, No. 119 (March-April 2015): 114–118.
- Mathy, Francis (1967). "Endo Shusaku: White Man, Yellow Man." *Comparative Literature*. Vol. 19, No. 1 (Winter 1967): 58–74.
- Matsouka, Fumitaka (1982). "The Church in the World: The Christology of Shusaku Endo." *Theology Today*, Vol. 39, Iss. 3 (October 1982): 294–299.
- Mase-Hasegawa, Emi (2008). *Christ in Japanese Culture: Theological Themes in Shusaku Endo's Literary Works*. Leiden, Boston: Brill.
- Netland, John T. (1999). "From Resistance to Kenosis: Reconciling Cultural Difference in the Fiction of Endo Shusaku." *Christianity and Literature*, Vol. 48, No. 2 (Winter 1999): 177–194.
- Ödlund, Nils (2016). "Kishōtenketsu for Beginners – An Introduction to Four Act Story Structure," accessed May 26 2024, <https://mythicscribes.com/plot/kishotenketsu/>
- Varma, Vishwanath Prasad (1973). *Early Buddhism and its Origins*. New Delhi: Munshiram Monoharlal Publishers Pvt. Ltd.